

Grävandet efter demokratins rötter

Riksdagen och kungamakten 1611–1866

Martin Almbjär

Den här texten handlar om varför och hur människor i Sverige accepterade riksdagen som arena för att bedriva politik på nationell nivå.¹ Denna acceptans var inte naturgiven eller oundviklig. Medan vi idag måhända upplever riksdagen som essentiell och oundviklig, var det inte nödvändigtvis så att våra förfäder gjorde det. Bara för att människor besatt eller fick rösträtt betydde det inte att de värderade den högt eller att riksdagen angick dem, vilket exempelvis kan ses i det låga valdeltagandet kring år 1900.² Den svenska demokratins historia är alltså inte bara en historia om hur och när olika grupper fick tillgång till riksdagen. Den handlar minst lika mycket om när och varför människor kom att se riksdagen som ett lika bra eller bättre politiskt alternativ till en stark kungamakt. Textens ämne är alltså inte bara historievetenskapligt relevant utan äger även nutida relevans då demokratin och dess institutioner är starkt ifrågasatta runt om i världen. Lagom till den allmänna rösträttens 100-årsjubileum i Sverige börjar det med andra ord bli läge att inte ta den för given.

Närmare bestämt är syftet med denna text att problematisera riksdagens påverkan av utvecklingen i svensk politisk historia, ca 1600–1900. Jag är kritisk till dem som menar att den tidigmoderna riksdagen bidrog till etableringen av demokrati och allmän rösträtt under 1900-talet. Jag argumenterar för att riksdagen under 1600- och 1700-talen var en svag bastion för folkrepresentation. Snarare ser man hur riksdagsfullmäktige återkommande bidrog till kungamaktens stärkande på riksdagens bekostnad. Antingen gjorde man det passivt eller aktivt i utbyte mot stöd i olika sakfrågor, eller så var man oförmögen att hindra kungamaktens framfart. Den tidigmoderna riksdagens svaghet blir än tydligare om den kontrasteras

- 1 Jag skulle vilja tacka Christopher Pihl, Anne Berg, Peter Lindström, Erik Bodensten, Nils Erik Villstrand och de två anonyma lektörer som läst och kommenterat texten, samt arrangörerna för workshopen Regimskiften: Reform och förändring under tidigmodern tid, arrangerad den 20 november 2019 vid Stockholms universitet, som lät mig presentera ett utkast till den här artikeln.
- 2 Åsa Karlsson Sjögren, "Women's Voices in Swedish Towns and Cities at the Turn of the Twentieth Century. Municipal Franchise, Polling, Eligibility and Strategies for Universal Suffrage", *Women's History Review* 2012:3.

mot utvecklingen under ståndsriksdagens sista tid, 1809–1866. Det finns många likheter mellan denna och 1600- och 1700-talen som förbisetts på grund av gängse periodiseringar. Men trots dessa likheter fick 1800-talets svenskar inte uppleva mer av de föregående 200 åren av tvära konstitutionella kast. Istället inleddes en period av stabila relationer mellan kung och riksdag, där riksdagen i tillräckligt mångas ögon blev ett likvärdigt eller bättre alternativ till kungamakten, vars inflytande inte kunde förhandlas bort.

Jag menar att åren 1809–1866 är viktiga om vi vill förstå varför auktoritära alternativ som en stark kungamakt blir mindre lockande än representativa lösningar som riksdagen. Ett sådant påstående står emellertid i direkt kontrast till den lilla mängd uppmärksamhet 1800-talets ståndsriksdag får i moderna översiktsverk.³ Texten avslutas med möjliga förklaringar till varför 1800-talets första halva utgjorde ett trenderbrott och möjliga sätt att fastställa vilka av dessa förklaringar som stämmer.

Riksdagen som modernitetens vagga?

Den svenska tidigmoderna riksdagen var inte den enda av sitt slag. Överallt runt om i Europa existerade ständerförsamlingar, även om många miste inflytande eller slutade sammankallas. Att det fanns bönder i riksdagen var däremot speciellt. Som Börje Harnesk för snart 20 år sedan påpekade så är det felaktigt att påstå att den svenska bonderepresentationen var unik.⁴ Men man kan likväl säga att det inte var vanligt att bönder representerades och inte heller i ett så pass stort och centraliserat rike som Sverige. Detta har fått många forskare att framhäva riksdagens roll i den svenska politiska historien, där riksdagen tillsammans med häradsting och sockenstämmor utgjorde stommen i en tidigmodern förhandlingspräglad politisk kultur.⁵

3 Elisabeth Mansén, *Sveriges historia 1721–1830*, Stockholm 2011, s. 368–369, 401–403; Bo Stråth, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm 2012, s. 45–57, 155–164; Tommy Möller, *Svensk politisk historia 1809–1975*, Lund 2019, s. 26–36; Per T. Ohlsson, *Svensk politik*, Lund 2019, s. 51–104.

4 Börje Harnesk, ”Den svenska modellens tidigmoderna rötter?”, *Historisk tidskrift* 2002:1, s. 84.

5 Eva Österberg, ”Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur”, *Scandia* 1989:1; Eva Österberg, *Mentalities and Other Realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History*, Lund 1991; Nils Erik Villstrand, *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*, Åbo 1992; Harald Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-century Nordic States*, Lund 1994; Peter Blickle, Steven Ellis & Eva Österberg, ”The Commons and the State. Representation, Influence, and the Legislative Process”, i *Resistance, Representation and Community*, Peter Blickle (red.), Oxford 1997; Jan Glete, *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1600*,

Genom riksdagen deltog representanter för en stor del av befolkningen i rikspolitiken långt före demokratins genombrott på 1900-talet.

Vissa forskare har emellertid fört betydelsen av denna företeelse ett steg längre och försökt spåra en röd tråd från den tidigmoderna eran till nutid. Eva Österberg har förvisso framför allt pratat om den samförståndsanda som präglade Sveriges tidigmoderna politiska kultur. Men hon har också sökt spåra ursprunget till 1900-talets samförståndsanda i det tidigmoderna samhället, där bönderna hade tillgång till lokala arenor och dessutom var ”kontinuerligt representerade i riksdagen från 1500-talet”. Österberg ser alltså den tidigmoderna epoken som den ”svenska modellens tidigmoderna rötter”.⁶ Bo Stråth har framfört en liknande tanke där de självägande böndernas tradition av representation i sockenstämmor och riksdag utgjorde en viktig tankebild och drivkraft för Sveriges demokratiska utveckling.⁷ Slutligen har Joakim Scherp argumenterat för att Sveriges övergång till demokrati och allmän rösträtt stammar från fyrståndsriksdagens tidiga existens. Genom den etablerades en tradition, där den omgjorda riksdagen kring år 1900 ”tillhandahöll en gammal form som de orepresenterade ville stöpa ett nytt innehåll i, en arena arbetare och kvinnor ville delta på” och att riksdagen därmed ”säkerligen [bidrog] till den stabilitet och brist på konvulsioner som präglade den svenska inrikespolitiken i jämförelse med de flesta kontinentaleuropeiska stater”.⁸

Värt att notera här är att både Österberg och Stråth betonar riksdagen som en av flera arenor. Med andra ord går det inte att i den här texten vederlägga deras teser eftersom jag bara diskuterar riksdagen. Däremot kommer

London 2002, kap. 5; Johan Holm, ”Att välja sin fiende. Allmogens konflikter och allianser i riksdagen 1595–1635”, *Historisk tidskrift* 2003:1; Johan Holm, ”Härskarmakten och undersåtarna. Legitimitet och maktutövning i tidigmodern tid”, *Historisk tidskrift* 2005:3; Johan Holm, *Konstruktionen av en stormakt. Kungamakt, skattebönder och statsbildning 1595 till 1640*, Stockholm 2007; Mats Hallenberg, Johan Holm & Dan Johansson, ”Organization, Legitimation, Participation. State Formation as a Dynamic Process – the Swedish Example, c. 1523–1680”, *Scandinavian Journal of History* 2008:3; Joakim Scherp, *De ofrälse och makten. En institutionell studie av riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktodelningsfrågor 1660–1682*, Stockholm 2013; Mats Hallenberg & Johan Holm, *Man ur huse. Hur krig, upplöpp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning under tidigmodern tid*, Lund 2016. Se även Timothy A. Tilton, ”The Social Origins of Liberal Democracy. The Swedish Case”, *American Political Science Review* 1974:2.

6 Eva Österberg, ”Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik i den svenska modellen från vasatid till frihetstid”, i *Tänka, tycka tro. Svensk historia underifrån*, Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark (red.), Stockholm 1993, i synnerhet s. 141–145, citat s. 144.

7 Bo Stråth, ”Nordic Modernity. Origins, Trajectories and Prospects”, *Thesis Eleven* 2004; Bo Stråth, *Union och demokrati. De förenade rikena Sverige och Norge 1814–1905*, Nora 2005, s. 546–547.

8 Scherp 2013, s. 343.

jag, som sagt, problematisera den tidigmoderna riksdagens inflytande på den långsiktiga utvecklingen. Inte heller är jag ensam om denna problematisering. Framför allt Michael Roberts har argumenterat för att den tidigmoderna riksdagen var försumbar, att den breda representationen var en chimär, framför allt bönderna deltog i ett legitimerande skådespel med lite att säga till om.⁹ Även om Roberts inte riktar sig mot förespråkare för den tidigmoderna riksdagens inflytande över Sveriges demokratiska utveckling är hans tes oförenlig med en sådan.

Erik Bengtsson, däremot, har explicit argumenterat mot idén om en svensk *Sonderweg* grundad i bred riksdagsrepresentation och jämlikhet. Genom att granska det politiska systemet och graden av ekonomisk jämlikhet från 1750 in på 1900-talet menar han att Sveriges rösträttsstreck under denna tid var en av Europas mest exkluderande. Samtidigt präglades samhället av hög ekonomisk ojämlikhet. Istället för att söka svaret till vårt moderna välstånd i tidigmodern tid och i riksdagen lyfter Bengtsson fram 1800-talets folkrörelser.¹⁰ Han ansluter sig därmed till en väletablerad ståndpunkt där flera forskare på olika sätt framhävt folkrörelsernas avgörande roll i formerandet av en brett förankrad och liberal-demokratiskt sinnad politisk kultur.¹¹

Varken Roberts eller Bengtsson behandlar emellertid frågan om den tidigmoderna riksdagens position i det politiska systemet, oavsett vilka som var representerade där och oavsett vilka som verkligen kunde utöva inflytande. Om riksdagen åtnjöt låg legitimitet hos de egna representanterna och låg respekt från kungamakten, är det även av den anledningen inte rimligt att dra långa utvecklingslinjer som sträcker sig över århundraden. Vidare har jag ett annorlunda och längre tidsperspektiv. Roberts tes gäller framför allt 1600-talets riksdagar och till skillnad från Bengtsson och

9 Se framför allt Michael Roberts, *The Swedish Imperial Experience, 1560–1718*, Cambridge 1979, s. 65–70, 76–78; men även Jan Lindegren, "The Swedish 'Military State', 1560–1720", *Scandinavian Journal of History* 1985; Sven A. Nilsson, "Imperial Sweden. Nation-building, War and Social Change", i *The Age of New Sweden*, Arne Losman, Agneta Lundström & Margareta Revera (red.), Stockholm 1988, s. 16–19, 25–26.

10 Erik Bengtsson, "The Swedish Sonderweg in Question. Democratization and Inequality in Comparative Perspective, c.1750–1920", *Past & Present* 2019:1. Se även Erik Bengtsson, *Världens jämlikaste land?*, Lund 2020 och Erik Bengtsson & Mats Olsson, "Peasant Aristocrats? Wealth, Social Status and the Politics of Swedish Farmer Parliamentarians 1769–1895", *Scandinavian Journal of History* 2020:5.

11 Hilding Johansson, *Folkrörelserna och det demokratiska statskicket i Sverige*, Lund 1952; Ingrid Åberg, *Förening och politik. Folkrörelsernas politiska aktivitet i Gävle under 1880-talet*, Uppsala 1975; Sven Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska sambället 1850–1920*, Uppsala 1977; Samuel Edquist, *Nyktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*, Uppsala 2001; Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902*, Umeå 2007.

Olsson tar jag hänsyn till utvecklingen före mitten av 1700-talet. Sett till exempel till bondeståndet hade ett skikt av besuttna bönder tillhörande ett slags medelklass redan börjat framträda vid det laget. I den här texten ryms även 1600-talets mer egalitära och folkliga bondestånd i diskussionen.

Den tidigmoderna riksdagen och kungamakten, en inte helt oproblematiske relation

För att visa riksdagens svaga ställning under hela den tidigmoderna epoken och att denna ändrades först under 1800-talet, kommer jag först redovisa den politiska utvecklingen utifrån riksdagens position kontra kungamakten, cirka 1611 till 1809. Därefter redogör jag för varför de återkommande kasten mellan stark kungamakt och stark riksdag hade kunnat fortsätta under 1800-talet på grund av att många av den tidigmoderna epokens politiska förutsättningar fanns kvar. Det är dessa gemensamma drag mellan ständsriksdagens sista period och den tidigmoderna epoken som gör 1800-talets första hälft så intressant om vi vill förstå Sveriges moderna politiska utveckling. Paradoxalt nog kommer jag alltså följa den gängse uppdelningen mellan tidigmodern och modern svensk historia för att visa hur opraktisk den är i det här fallet. Min redogörelse kommer dels att ligga på en generell nivå, dels fokusera på bondeståndet eftersom just böndernas medverkan i riksdagen har framhävts av tidigare forskning.

Ett uppluckrande av gängse periodiseringar är nödvändigt för att kunna utvärdera teser om de långa linjernas betydelse. Samtidigt är tidigare forskning ofta uppdelad enligt de gängse periodiseringar som präglar forskningen kring Sveriges politiska historia: stormaktens etablerande under 1600-talet, det karolinska enväldet, frihetstiden och så vidare. Exempelvis följer volymerna i *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning* samt kapitlen i *Riksdagen genom tiderna* i stort sett denna gängse uppdelning, bägge standardverk för riksdagshistoria.¹² De flesta empiriska

12 Se till exempel Nils Ahnlund, *Ständsriksdagens utdanning 1592–1672*, Stockholm 1933; Sven Grauers, *Riksdagen under den karolinska tiden*, Stockholm 1932; Fredrik Lagerroth, J.E. Nilsson & Ragnar Olsson, *Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772*, del 1, Stockholm 1934; Georg Landberg, *Riksdagen under den gustavianska tiden*, Stockholm, 1932; Erik Fahlbeck, *Ständsriksdagens sista skede 1809–1866*, Stockholm 1934 samt Herman Schück, "Riksdagens framväxt. Tiden intill 1611"; Göran Rystad, "Stormaktstidens riksdag (1611–1718)"; Michael Metcalf, "Frihetstidens riksdag (1719–1772)"; Michael Metcalf, "Den gustavianska riksdagen (1772–1809)"; Sten Carlsson, "Ständsriksdagens slutskede (1809–1866)", alla i *Riksdagen genom tiderna*, Ingemund Bengtsson, Herman Schück & Nils Stjernquist (red.), Stockholm 1985. Se även Bengtsson 2019, s. 159 för en liknande observation om studier av bondepolitik under 1800- och 1900-talen.

undersökningar håller sig inom en eller två av dessa perioder.¹³ Detta är förvisso begripligt eftersom riksdagens inflytande och arbetssätt påverkades av de konstitutionella förändringarna, men periodiseringarna är samtidigt analytiskt opraktiska. Märkesår som 1719 och 1809 får utgöra brytpunkter, ståndsriksdagen före 1809 jämförs sällan med ståndsriksdagen efter 1809. Det finns visserligen ambitioner att lyfta sig över epokindelningarna, som Åsa Karlsson-Sjögrens studie om medborgarskap och rösträtt från och med frihetstidens början till och med ståndsriksdagens avskaffande.¹⁴ Den här texten är skriven i samma anda.

Gustav II Adolfs regeringsperiod utgjorde en betydelsefull formativ fas för den svenska ståndsriksdagen.¹⁵ Med Johan Holms ord var det nu som riksdagen slog ”igenom som beslutande forum i frågor om skatter, utskrivningar och lagstiftning. Därmed kom riksdagen att bli en maktfaktor i egen rätt i svensk politik”.¹⁶ Mot slutet av Gustav II Adolfs regeringsperiod ersattes riksdagen av ett utskottsmöte utan bönder, men under Kristinas förmyndarregering gjorde riksdagen comeback. Under Karl X Gustavs regering trängdes riksdagen tillbaka men vann återigen mark efter hans hastiga död. Under Karl XI:s förmyndartid hade ständerna en stark position; riksdagen tog bland annat initiativ i utrikespolitiska frågor, vilket inte skett tidigare. 1660 bestämdes också att riksdagen var det enda giltiga riksmötet.¹⁷

Karl XI satte emellertid stopp för utvecklingen 1680. Genom att utnyttja motsättningarna inom adeln och mellan adeln och de ofrälse infördes det karolinska enväldet. Som Joakim Scherp uttryckt det var de ofrälse ”så angelägna att genomdriva den reduktion de förespråkade i över trettio år att

13 Se till exempel Fredrik Lagerroth, *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*, Stockholm 1915; Georg Wittrock, *Regering och allmoge under Kristinas förmyndare. Studier rörande allmogens besvär*, Uppsala 1948; Sven Lindblad, *Bonde och borgarståndens riksdagsbesvär 1760–1772. En opinionsundersökning med särskild hänsyn till ståndsstriden*, Uppsala 1953; Gunnar Sundberg, *Partipolitik och regionala intressen 1755–1766. Studier kring det botteniska handelstvängets hävande*, Stockholm 1978; Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Stockholm 2003; Patrik Winton, *Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766*, Uppsala 2006; Scherp 2013; Martin Almbjär, *The Voice of the People? Supplications Submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719–1772*, Umeå 2016, för att nämna några.

14 Åsa Karlsson Sjögren, *Männen, kvinnorna och rösträtten. Medborgarskap och representation 1723–1866*, Stockholm 2006.

15 Schück 1985; Rystad 1985; Holm 2007, s. 183–94.

16 Holm 2003, s. 35.

17 Arne Munthe, ”Utrikesförvaltningen 1648–1720”, i *Den svenska utrikesförvaltningens historia*, Sven Tunberg m.fl. (red.), Uppsala 1935, s. 118; Björn Asker, *Hur riket styrdes. Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920*, Stockholm 2007, s. 67.

enväldets risker framstod som ett mindre ont”.¹⁸ Riksdagarna fortsatte att sammanträda men utan nämnvärt inflytande. Karl XII tillät inte riksdagen att träffas alls. Hans plötsliga död innebar emellertid som vi vet slutet på enväldet och en stark position för riksdagen. Varken Ulrika Eleonora, Fredrik I, eller Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika lyckades hävda kungamaktens position. Gustav III lyckades emellertid utnyttja turbulensen som spred sig över Europa i sjuårskrigets svallvågor och de inhemska motsättningarna mellan frälse och ofrälse. I och med kuppen 1772 flyttades riksdagens position tillbaka även om man hade inflytande över lagstiftning, skatter, statsskuld och krigsbeslut. Precis som Karl XI kunde Gustav III 1789 utnyttja en krigssituation och spänningar mellan frälse och ofrälse för att ytterligare stärka sitt grepp. I utbyte mot en nästan likställd äganderätt med adeln, en jämnare fördelning av skatter och tillgång till nästan alla ämbeten i riket gav de ofrälse upp riksdagens kontroll över allt förutom nya skatter och statsskuld. Först 20 år senare återfick riksdagen en stark position igen.

Ur denna korta summering framträder vissa mönster. För det första har Sveriges riksdag under långa perioder varit försvagad eller åsidosatt helt och hållet. Om man räknar samman åren riksdagen ersattes av utskott under Gustav II Adolf, de fem stormiga krigsåren utan riksdag under Karl X Gustav, det karolinska enväldet och den gustavianska epoken har Sverige haft en svag riksdag i 94 av cirka 200 år mellan 1611 och 1809. Under dessa år var det svårt eller till och med omöjligt för riksdagen att hävda sig mot kungamakten i de flesta eller alla frågor.

För det andra har riksdagen förvisso åtnjutit perioder av starkare inflytande men dessa har mer eller mindre alltid sammanfallit med att kungamakten varit svag. Flera kungar dog plötsligt utan ordnad tronföljd eller så befann sig riket i ett osäkert läge. Detta förklarar riksdagens ökade inflytande under Gustav II Adolfs inledande regeringstid, Kristinas och Karl XI:s förmyndarregeringar och frihetstidens inledning.¹⁹ I viss mån kan man alltså säga att riksdagen fortlevde på grund av härskarnas bristande framförhållning. Att sedan frihetstiden kunde pågå i mer än 50 år skulle också kunna förklaras med Fredrik I:s ointresse efter 1723, eller Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas passivisering efter den misslyckade statskuppen 1756. Så fort Gustav III satte sig på kungatronen 1771 förömbadade det emellertid slutet för frihetstiden.

För det tredje har riksdagen varit oförmögen att stoppa kungar som

18 Joakim Scherp, ”De ofrälse och enväldsmakten. Böndernas, borgarnas och prästernas politik under riksdagen 1680”, *Karolinska förbundets årsbok*, 2014, s. 184–186, 217; Sten Carlsson & Jerker Rosén, *Svensk historia. Tiden före 1718*, Stockholm 1978, s. 505–517.

19 Joakim Scherp har gjort samma iakttagelse om de plötsliga dödsfallen konsekvenser för maktbalansen mellan kung, råd och riksdag. Se Scherp 2013, s. 329–330.

velat öka sin egen makt på bekostnad av riksdagens inflytande. Ta Gustav II Adolf som exempel. Om han inte hade dött utan ordentligt ordnad successionsordning är det inte osannolikt att den tidigmoderna riksdagen varit antingen ett minne blott eller åtminstone förminskad till ett utskott, likt den var under hans sista regeringsår. Denna utveckling var inte ovanlig. I det Tysk-romerska riket kombinerades ofta ständerförsamlingar med mindre utskottssträffar. Forskningen är heller inte överens om utvecklingen var positiv eller negativ ur ett inflytandeperspektiv.²⁰ Det svenska utskottet innehöll inte några bönder och möttes av allmän skepsis, om än ej på en sådan nivå att de andra ständerna uteblev från utskottsmöten. Inte heller hade riksdagens roll blivit så pass stark att dess passivering ledde till folkligt motstånd, trots att rikets militära resurser var pressade. Bondedelegationer färdades till Stockholm för att protestera mot Gustav II Adolfs tilltag utan gehör. Det var först när kungen dog som riksdagen tilläts samlas igen och kunde fungera som bålverk mot adelns, speciellt rådsadelns, ambitioner.²¹

För det fjärde verkar riksdagsledamöterna återkommande ha varit villiga att byta bort sitt inflytande mot sakfrågepolitiska vinster. Karl XI genomförde den av de ofrälse önskade reduktionen, Gustav III räddade 1772 adeln från de ofrälse krav att avskaffa adelns privilegier, för att sedan tillmötesgå de ofrälse 1789. Vid det senare tillfället behöll ständerna visserligen kontrollen över Riksgäldskontoret och beskattningen, vilket skulle få konsekvenser för Sveriges och Gustav IV Adolfs agerande under Napoleonkrigen,²² men detta skyler inte på något sätt över att riksdagens ledamöter återigen bytt bort institutionaliserat inflytande i utbyte mot sakfrågepolitik.

Utöver dessa fyra slutsatser som på olika sätt visar på riksdagens svaga ställning som tidigmodern institution kan man också titta på dess svaga stöd under perioder av stärkt inflytande. Om man tar frihetstiden som exempel var ungefär hälften av befolkningen representerad.²³ Frihetstiden följde på två decennier av krigföring som berodde på Karl XII:s ovilja att söka fred, och Fredrik I föreföll efter 1723 ointresserad av att regera. Trots detta slutade inte idén om en starkare kungamakt att locka. Detta tog sig dels uttryck i det som Jonas Nordin studerat, nämligen monarkins fortsatta

20 Se Ulrich Lange, "Zum Problem der Handlungsfähigkeit landständischer Versammlung – weifische Territorien als Beispiel", *Parliaments, Estates and Representation* 1986:1 och Günther R. Burkert, "The Österreichischen Erblande in the Time of the Glorious Revolution", *Parliaments, Estates and Representation* 1992:1, för två olika perspektiv på utskottens politiska konsekvenser.

21 Ahnlund 1933, s. 178–187; Holm 2007, s. 177–181; Holm 2003, s. 41–47.

22 Landberg 1932, s. 110–120, 180–181, 187; Patrik Winton, "Politics of Debt, War and Peace. Scandinavia 1800–1830", *Scandinavian Journal of History* 2013:4, s. 460–469.

23 Pär Frohnert, "Administration i Sverige under Frihetstiden", i *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Yrjö Blomstedt (red.), Oslo 1985, s. 191–192.

maktlegitimerande funktion. Riksdagen tog beslut men det var Kungl. Maj:t som officiellt verkställde dem, som om Kungl. Maj:t själv fattat beslutet. Dessutom fortsatte kungamakten att förhållas genom olika typer av propaganda.²⁴ Nordin har också argumenterat för att åsikter om riksdagens illegitimitet fanns representerad i olika samhällsskikt och att även om det både fanns "gillande och ogillande" åsikter om styrelseskicket bland allmogen var likväl stödet för en utökad kungamakt "utbrett".²⁵

Frihetstidens riksdag utövade alltså sitt inflytande i tandem med att delar av folket såg dess position som orättmätig eller att regentens position borde stärkas. Dess legitimitet var tvivelaktig, och kanske var det inte så konstigt om man tittar närmre på det mest folkliga av riksdagens fyra ständer, det som framhävts av tidigare forskning. Bondeståndet behandlades nämligen inte som likvärdigt med de andra ständerna och man var framför allt uteslutna från det viktiga sekreta utskottet, precis som på 1600-talet. Utskottet bestämde över budget, skatter och utrikespolitik.²⁶ Att folk hemma i stugorna var missnöjda med detta visade sig vid riksdagen 1746–1747 då många väljare instruerat sina riksdagsmän att säkra säte för bönderna i utskottet.²⁷ Bondeståndet fick heller inte tillsätta sin sekreterare. Denne tillsattes av de övriga ständerna och fick instruktioner om att hindra bönderna från att göra något dumt, som till exempel att kräva starkare kungamakt. Även om deras möjlighet till kontroll kan ifrågasättas och dessa externt tillsatta sekreterare skänkte bönderna byråkratisk stadga och kompetens, var deras tillsättning en del av bondeståndets formella underordning.²⁸

Missnöjet med konstitutionen bland böndernas väljare visade sig vid dalupproret 1743. Rapporter från Dalarna visade att människorna ansåg att hela riksdagsprocessen var manipulerad, från häradshövdingarnas gallrande av besvär till att riksdagsbönderna betedde sig som vindflöjlar inför de andra ständernas önskemål. Man ansåg statsskicket korruperat. Det var kungen

24 Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, Lund 2001; Göran Malmstedt, "Frihetstidens karismatiska kungar", i *Maktens skiftande skepnader. studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, Börje Harnesk (red.), Umeå, 2003; Jonas Nordin, *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*, Stockholm 2009, kap. 2–6.

25 Nordin 2009, kap. 6, citat s. 235.

26 Lagerroth, Nilsson & Olsson 1934, s. 71–76; Fredrik Lagerroth, *Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772*, del 2, Stockholm 1934, s. 31–48; Michael Roberts, *Sverige under frihetstiden 1719–1772*, Stockholm 2003, s. 113, 133–135; Karin Sennefelt, *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*, Stockholm 2011, s. 123–124.

27 Martin Almbjär, "Inget nio till fem-jobb. Bondeståndets sekreterare och dennes inflytande i frihetstidens riksdag 1720–1772", *Historisk tidskrift* 2020:1, s. 12.

28 Almbjär 2020.

som legitimerade konstitutionen men hans makt var underminerad. Felet låg hos småpåvarna i adeln.²⁹

Böndernas formella underordning började luckras upp mot slutet av frihetstiden. Bönderna höll på att uppnå paritet med de andra ständerna, inklusive representation i det sekreta utskottet. Men när Gustav III genomförde sin statskupp passiviserades bönderna likt övriga ständer, även om man såklart måste ta hänsyn till kungens militära övertag.³⁰

Likafullt ägnade sig den gustavianska epokens bondestånd inte åt att försöka återupprätta riksdagens inflytande. Tvärtom bidrog bönderna aktivt till kungamakts stärkande 1789. Efter 17 år av stark kungamakt var böndernas mål inte att stärka riksdagens – och därmed sitt eget – inflytande. Tvärtom gjorde man riksdagen försumbar. Kungen hade dessutom före riksdagen 1789 lekt med tanken på att åtminstone delvis ersätta riksdagen med ett utskott som skulle kallas samman för att diskutera enskilda frågor av stor vikt, ett tydligt eko av utvecklingen under Gustav II Adolf.³¹ Även om dessa planer skrotades lyckades kungen likväl få med sig de ofrälse genom kohandel.³²

Ståndsriksdagen under 1800-talet, den tidigmoderna gåtans lösning

Med andra ord kunde riksdagsledamöterna periodvis tillskansa sig mer inflytande, oftast då kungamakten var försvagad. När kungamakten blev starkare igen hade riksdagsledamöterna svårt att sätta emot, och dessutom var de vid flera tillfällen villiga att minska riksdagens inflytande. Nästan halva perioden 1611–1809 kan som sagt karaktäriseras av en svag eller helt åsidosatt riksdag. Likaså är det inte klart vilket stöd riksdagen åtnjöt ens under perioder av starkare riksdagar, varken hos folket eller riksdagsledamöterna, och stödet för en stark kungamakt förblev alltjämt påtagligt. Speciellt de tillfällen där riksdagsledamöterna bytte bort institutionellt inflytande mot stöd i enskilda sakfrågor talar för riksdagens svaga legitimitet. Sammanfattningsvis verkar de fördelar som riksdagen skänkte Sveriges befolkning inte ha förmått överskugga de fördelar en starkare kungamakt ansågs kunna erbjuda.

Detta förändrades under 1800-talet trots att många faktorer talade för

29 Karin Sennefelt, *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*, Hedemora 2001, s. 58–66.

30 Bondeståndets talman Josef Hanssons höll visserligen ett kritiskt tal. Se Erland Alexandersson, *Bondeståndet i riksdagen 1760–1772*, Lund 1975, s. 207.

31 Landberg 1932, s. 92–93.

32 Landberg 1932, s. 90–109.

ytterligare omkastningar. För det första var kronprinsen och sedermera kung Karl XIV Johan relativt ung, han var handlingskraftig och en ambitiös krigshjälte, mån om att odla relationer med olika grupper i samhället.³³ Karl XIV Johans auktoritära tendenser syns i hans hantering av pressen, där han använde både konstitutionellt tillåtna och otillåtna medel för att kväsa kritisk press. De syns också i hans hävdande av sin rätt att allena styra riket, och i hans tilltagande konservatism.³⁴ En potentiell stark kung fanns på plats, precis som 1630, 1680, 1772 och 1789. En starkare och mer auktoritär kungamakt passade också in i den reaktionära period som följde i Europa efter 1815.

För det andra var mycket av det politiska ramverket oförändrat. Politiska klubbar och trakteringar började spela en politisk roll igen, som under frihetstiden.³⁵ Riksdagens fyrkammersystem var fortsatt intakt, kompletterat med ett utskottssystem precis som under frihetstiden, om än ej lika svåröverskådligt. Motionsrätten, som gjorde det möjligt för riksdagsmän att enkelt väcka frågor, kanske kan ses som en innovation sett till den inskränkta initiativrätten under de gustavianska riksdagarna, men verkligen inte jämfört med frihetstiden.³⁶ Arbetstakten var också den fortsatt långsam. Trots innovationer som införandet av så kallade förstärkta utskott för att lösa frågor där två ständer stod mot två uppfattades 1800-talets ståndsriksdag som långsam, rentav ineffektiv, av dess kritiker.³⁷ Ett riksdagsärende kunde vandra mellan utskott och ständerna många gånger innan ett slutgiltigt beslut fattades.³⁸ Likaså noterade Karl XIV Johan riksdagens långsamhet och ska från 1820-talet ha uppskattat den, då riksdagens tungroddhet hindrade dess ledamöter från att fatta förhastade beslut.³⁹ Inte direkt det mest smickrande vitsordet.

33 För Karl XIV Johans kontakter med samhället och strävan efter legitimitet, se flera av bidragen i *Scripts of Kingship. Essays on Bernadotte and Dynastic Ormation in an Age of Revolution*, Mikael Alm & Britt-Inger Johansson (red.), Uppsala 2008 samt Per Sandin, *Ett kungahus i tiden. Den Bernadotteska dynastins möte med medborgarsamhället c:a 1810–1860*, Uppsala 2011.

34 Torvald T:son Höjer, *Carl XIV Johan. Konungatiden*, Stockholm 1960, s. 166, 304–398; Sten Carlsson & Jerker Rosén, *Svensk historia. Tiden efter 1718*, Stockholm 1980, s. 276–279; Stig Boberg, *Carl XIV Johan och tryckfriheten. 1810–1844*, Göteborg 1989.

35 Sam Classon, ”Talmanstafflar och ständsklubbar”, *Svensk Tidskrift* 1922; Höjer 1960, s. 149–150; Sten Carlsson & Albert Eskeröd, *Bonden i svensk historia*, d. 3, Stockholm 1956, s. 249–251, 259–260, 263, 266; Carlsson & Rosén 1980, s. 149–150, 160–161; Carlsson 1985, s. 199. Se även bidragen i antologin *Partiliv i ståndsriksdagen. Adel och borgare 1850–1865*, Reidun Axelsson (red.), Stockholm 1977.

36 Se Almbjär 2016, s. 75–77 för tidigare forskning om frihetstidens initiativrätt.

37 Se till exempel Henrik Edgren, *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831*, Uppsala 2005, s. 190, 271.

38 Carlsson, ”Ståndsriksdagens slutskede”, s. 199–200.

39 Höjer 1960, s. 126–127.

Vidare var böndernas status som ett andra rangens stånd oförändrat, även om det förhatliga sekreta utskottet avskaffades. Ståndssekreteraren fortsatte att tillsättas av Kungl. Maj:t enligt 1789 års bestämmelser trots att bönderna ville utse sin egen. Först vid riksdagen 1862/63 fick bondeståndet lov att tillsätta sin egen sekreterare. Delar av ståndet gjorde också motstånd mot 1809 års regeringsform – precis som man gjorde mot 1723 års riksdagsordning – som ansågs skydda andra stånds privilegier till böndernas förfång. Ståndet verkar mer eller mindre ha skrivit under regeringsformen efter påtryckningar.⁴⁰ Böndernas politiska arbete förblev fragmentiserat, korporativt och lokalpolitiskt bundet, precis som det varit under frihetstiden, och man fortsatte att lämna in besvär.⁴¹ Imperativa mandat, kommittenter och riksdagsinstruktioner från de hemmavarande ståndsbröderna fortsatte utgöra ramar för riksdagsböndernas politiska arbete.⁴²

För det tredje uppvisade även de politiska stridsfrågorna likheter, till exempel avregleringen av skräväsandet och näringsfriheten på landsbygden. Bondeståndets riksdagsfullmäktige hade besvärat sig över dessa frågor långt tidigare, åtminstone på frihetstiden.⁴³ Dock har många av dem som forskat och skrivit om 1800-talets ståndsriksdag beskrivit de politiska striderna som en kamp mellan liberaler och konservativa, två ideologier sprungna ur franska revolutionen.⁴⁴ Följaktligen har 1800-talets bondestånd ofta fått

40 Erik Fahlbeck, *Bondeståndets sekreterare vid 1809–10 års riksdag*, Stockholm 1929; Carlsson & Eskeröd 1956, s. 239–248; Carlsson & Rosén 1980, s. 247; Stråth 2005, s. 62. För händelserna 1723, se Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statsbvälfningen 1772*, del 1, Stockholm 1893, s. 368–371, 379–380.

41 För mer om böndernas besvär under frihetstiden, se Kalle Bäck, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden. Centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor*, Stockholm 1984; Anders Claréus, ”Primitiva bönder? Något om allmogens syn på statsmakt, politik och nation under 1700-talet”, i *Nationalism och nationell identitet i 1700-talets Sverige*, Åsa Karlsson & Bo Lindberg (red.), Uppsala 2002.

42 P.O. Gränström, ”Om tendenser till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 1915:3; Carlsson & Eskeröd 1956, s. 252–254; Jan Christensen, *Bönder och herrar. Bondeståndet i 1840-talets liberala representationsdebatt. Exemplet Gustaf Hierta och J.P. Theorell*, Göteborg 1997, s. 117–125, 242–243; Britt Liljewall, ”Bonderiksdagsmannen, politiken och källorna”, i *Agrarhistoria på många sätt. 28 studier om människan och jorden, festskrift till Janken Myrdal på hans 60-årsdag*, Britt Liljewall m.fl. (red.), Gävle 2009. För information om imperativa mandat och principalatsläran under frihetstiden, se Torgny Höjer, *Christopher Springer och principalatsfrågan vid 1742–43 års riksdag*, Uppsala 1938; Hannu Vuorensola, ”Det imperativa mandatet vid riksdagarna 1719–1747”, i Blomstedt 1985.

43 För innehållet i 1700-talets besvär, se Lindblad 1953, s. 39–46.

44 Se till exempel Höjer 1960, s. 304–305, 309–317; Stefan Björklund, *Oppositionen vid 1823 års riksdag. Jordbrukskris och borgerlig liberalism*, Uppsala 1964; Carlsson & Rosén 1980, s. 285–311; Carlsson 1985, s. 205–216; Stråth 2012, s. 45–57.

utgöra liberalismens kärntrupper i kamp mot konservativa, fast bönderna kämpade för avreglering av tillverkning och handel långt före 1789.⁴⁵

Självklart kan man inte bortse från liberalismens och konservatismens politiska betydelse, att synen på vilken roll staten borde spela i samhället förändrades, eller att den samhällsliga dynamiken förändrades med ständssamhällets nedmontering.⁴⁶ Samtidigt verkar det för mig, en historiker specialiserad på tidigmodern historia, som att gamla företeelser fick nya namn. Böndernas förslag fick en ny, liberal etikett.⁴⁷ Statsvetaren P.O. Grånström har noterat samma typ av omrubricering av det imperativa mandatet, det vill säga idén om att en riksdagsledamot tvunget måste rösta som hans kommittenter önskade:

Saken i och för sig var ju för ingen del vare sig ”konservativ” eller ”liberal” utan allenast ett återupplifvande i ny form af föräldrade traditioner, frihetstida att icke säga ännu äldre. Men det kunde icke nekas, att instruktionssystemet knäsattes af de liberale såsom ett medel i deras kamp emot regeringen, och därför borde det af de konservative bekämpas, redan ur regeringsförsvarets synpunkt.⁴⁸

Med andra ord gällde ett flertal av de politiska striderna i 1800-talets ständsriksdag gamla frågor, och striderna bekämpades till stor del med tidigmoderna medel, dock under ny rubrik.

Men trots alla dessa likheter med 1600- och 1700-talen upplevde inte det svenska folket ytterligare ett kast till starkare kungamakt igen. Inte heller bidrog bönderna till riksdagens försvagning, vare sig indirekt eller direkt. Tvärtom var ständsriksdagens sista 57 år den period då bondeståndet intog sin mest aktiva och drivande roll. Enligt Christer Winberg inleddes

45 Sven Swensson, *Bonderiksdagsmän i frihetskamp*, Stockholm 1946; Carlsson & Eskeröd 1956, s. 256–260; Carlsson & Rosén 1980, s. 288–305.

46 Se till exempel Sten Carlsson, *Ständssambälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ständssamhällets upplösning*, Lund 1973; Torkel Jansson, *Agrarsamhällets förändring och landskommunal organisation. En konturteckning av 1800-talets Norden*, Uppsala 1987, s. 100–130; Martin Melkersson, *Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*, Uppsala 1997; Carl Mikael Carlsson, *Det märkvärdiga mellantinget. Jordbrukares sociala status i omvandling 1780–1900*, Stockholm 2016.

47 Jan Christensen och Henrik Olsson har nyanserat synen på 1800-talets bondestånd som liberalt men på grund av sitt fokus på 1800-talet har de missat att böndernas reformkrav hade långa rötter. Se Christensen 1997, s. 255–294, 319–323; Henrik Olsson, *Öst och väst eller nord och syd? Regionala politiska skillnader inom den svenska bondegruppen under 1800-talet*, Göteborg 1998, s. 85–86; se även Bäck 1984, s. 289–290 för en liknande kommentar om liberala drag i 1700-talets bondepolitik.

48 Grånström 1915, s. 167.

här en gyllene epok för bondeståndets politiska inflytande som sträckte sig in i 1900-talet.⁴⁹ Man fick igenom politik som man suktat efter länge, som den ovan nämnda näringsfriheten. Signifikant är också att bönderna verkar ha slutat lämna besvär till Kungl. Maj:t från och med riksdagen 1822/23.⁵⁰ Riksdagen började betraktas som ett lika fullgott eller till och med bättre alternativ än Kungl. Maj:t som klagomålsinstans. Det framgår också av tidigare forskning att riksdagen under denna period värderades högt som politisk arena av såväl riksdagsledamöterna själva som aktörer i den politiska offentligheten. Riksdagen omtolkades som en församling som representerade och angick hela nationen. Dock var man inte överens om hur riksdagen skulle utformas eller vilka som skulle ha tillträde till den.⁵¹

1800-talets ständsriksdag blir kort sagt mycket mer begriplig om man inte bara ser första halvan av 1800-talet som inledningen på den moderna eran utan också som en fortsättning på den tidigmoderna eran. Ett sådant angreppssätt kommer dessutom öka förståelse av den tidigmoderna riksdagen eftersom 1800-talets ständsriksdag verkar ha uppnått en stark legitimitet trots dessa tidigmoderna rester. Varken adeln eller bönderna sökte hjälp av kungen på riksdagens bekostnad, likt under Gustav III. Istället påbörjades nu kungamaktens kräftgång där riksdagen inskränkte kungarnas befogenheter steg för steg. Varför blev det så? Att förstå varför 1800-talet uppvisar konstitutionell stabilitet medan 1600- och 1700-talen var instabila kommer att hjälpa oss spåra och tolka Sveriges långsiktiga politiska utveckling och riksdagens roll i den.

Möjliga förklaringar

En första förklaring till skillnaden mellan perioden före och efter 1809 är att det helt enkelt inte fanns 1800-talsmonarker som ville eller kunde stärka sin egen ställning. Under den tidigmoderna epoken fanns däremot flera stycken. Men med tanke på Karl XIV Johan och den redan nämnda konservativa och reaktionära stämning som härskade i Europa, finner jag det högst tvivelaktigt att förklaringen ligger i bristande förmåga eller ambition hos kungarna. Dock ska framhållas att Sveriges ställning i det

49 Christer Winberg, "Another Route to Modern Society. The Advancement of the Swedish Peasantry", i *Agrarian Society in History. Essays in Honour of Magnus Mörner*, Thommy Svensson & Mats Lundahl (red.), London 1990, s. 52.

50 Jämför volymerna R2034 and R2084, Bondeståndets arkiv, Riksarkivet.

51 Torkel Jansson, *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två sambällsformationer c:a 1800–1870*, Uppsala 1985, s. 64–71, 76–80; Edgren 2005, s. 185–190, 264–271; Jonas Harvard, *En belig allmänlig opinion. Föreställningar om offentlighet och legitimitet i svensk riksdagsdebatt 1848–1919*, Umeå 2006, s. 112–126.

europiska statssystemet förändrades efter 1815. Små och mellanstora stater som Sverige tillhörde var inte längre lika intressanta. Därmed gick svenska regenter och den svenska eliten miste om de stora resurser som överfördes till landet under den tidigmoderna epoken i form av subsidier, gåvor och annat. Det mest talande exemplet på den effekten dessa resursflöden kunde ha på Sveriges politiska utveckling är Gustav III:s statskupp som hade varit hart när omöjlig utan finansiellt stöd från franska staten.⁵² 1800-talets monarker hade inte dessa tillgångar och om det påverkade deras handlingsmöjligheter kan man verkligen tala om de internationella relationernas betydelse för svensk inrikespolitisk utveckling.

En andra förklaring kan vara kungamaktens försvagade organisatoriska och ideologiska ställning under 1800-talet. Kungens existens slutade vara axiomatisk. 1809 års regeringsform är den första som explicit slog fast att Sverige var en monarki, "[i] alla tidigare konstitutionella dokument hade detta förhållande tagits för givet".⁵³ Kungen var också kritiserad på ett sätt han inte varit tidigare i tidningspressen, och 1840 styckade man upp det anrika kungliga kansliet och dess expeditioner i ett antal departement under olika ministrars ledning.⁵⁴ Allt detta undergrävde oundvikligen kungamaktens position och inflytande.

En tredje förklaring som är viktig för att förstå kungamaktens förändrade ideologiska position är formerandet av den borgerliga offentligheten. I den ingick den flora av sammanslutningar som etablerades i en mycket större utsträckning än tidigare och som inkluderade folk från lägre samhällsskikt. Inom dessa sammanslutningar tränades medlemmarna i organisering och kunde artikulera och diskutera politiska idéer och gemenskaper.⁵⁵ Ett civilsamhälle, större och långt mer inkluderande än 1700-talets skrån och andra sammanslutningar,

52 För två nyligen utkomna studier som diskuterar de inrikespolitiska effekterna av dessa resursflöden, se Svante Norrhem, *Mercenary Swedes: French Subsidies to Sweden 1631–1796*, Lund 2019; Erik Bodensten, "Korruption, utländsk påverkan och frihetstidens styrelse-skick: En politisk historia", *Statsvetenskaplig tidskrift* 2021:2. Se även Peter Lindström och Svante Norrhem, *Flattering Alliances. Scandinavia, Diplomacy and the Austrian–French Balance of Power, 1648–1740*, Lund 2013.

53 Nordin 2009, s. 276. Se även Wojtek Jezierski, Thomas Lindkvist & Sari Nauman, "När blev Sverige evigt?", *Historisk tidskrift* 2018:3.

54 För kritiken i pressen, se exempelvis Höjer 1960, s. 349–352; Boberg 1989. För departementalreformen, se Carlsson & Rosén 1980, s. 304–305.

55 Jansson 1985 utgör alltså standardverket för de sammanslutningar som existerade parallellt med 1800-talets ständsriksdag. För nyare forskning, se Anne Berg, *Kampen om befolkningen. Den svenska nationsformeringens utveckling och sociopolitiska förutsättningar ca 1780–1860*, Uppsala 2011, kap. 6–7; Anne Berg, "En demokratisk revolution. De tidiga arbetarorganisationerna och formandet av demokrater från 1840-tal till 1880-tal", i *Utbildningens revolutioner. Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, Anne Berg m.fl. (red.), Uppsala 2017; Anne Berg, "Disciplinens politiska funktion. Den tidiga

växte fram. Likaså ökade pressens politiska betydelse för formulerandet och debatterandet av politik.⁵⁶ Både sammanslutningarna och pressen erbjöd svenskarna nya möjligheter för politisk debatt och opinionsbildning om begrepp och företeelser som folk, nation, monark, riksdag, representation och så vidare. En framför allt urban borgerlig offentlighet uppstod som konkurrent till de gamla politiska aktörerna och arenorna, och inte bara kungamakten utan även riksdagen fick utstå kritik.⁵⁷ Detta var något som både kungen och 1800-talets riksdagsmän behövde förhålla sig till på ett sätt som deras föregångare inte behövde. Båda instanserna hamnade i skottgluggen, men riksdagen verkar ha klarat sig bättre.

En fjärde förklaring värd att begrunda är att det inte var i riksdagen förändringarna ägde rum utan i folks attityder till förvaltning och politik. Bo Rothstein och Jan Teorell har argumenterat för att det var under 1800-talet som korruptionen rensades ut ur den svenska förvaltningen. Rothstein pratar om ett "Big Bang" där gamla praktiker byttes ut mot nya.⁵⁸ Dessa reformer kan ha skapat en större legitimitet för det administrativa och politiska system som riksdagen ingick i. Här kan också tilläggas att den svenska pressen i allt större utsträckning granskade de svenska myndigheternas agerande med hjälp av offentlighetsprincipen.⁵⁹ Dock går det att invända att betydande steg mot ett mindre korruptt samhälle togs åtminstone så tidigt som under 1700-talet och att utvecklingen var mer gradvis än plötslig.⁶⁰

En femte förklaring till skillnaden i legitimitet och styrka mellan den tidigmoderna riksdagen och 1800-talets ständsriksdag skulle kunna vara att den tidigmoderna riksdagen inte primärt legitimerade ständerna, utan snarare Kungl. Maj:t. Speciellt om man betänker att riksdagen, frihetstiden

arbetarrörelsens sanktionssystem och medborgarskapandet, ca 1845–1885)", *Historisk tidskrift* 2020:1.

- 56 Dag Nordmark, "Liberalernas segertåg (1830–1858)", i *Den svenska pressens historia 2. Åren då allting hände (1830–1897)*, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), Stockholm 2001; Patrik Lundell, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850*, Lund 2002, kap. 2–3; Edgren 2005; Harvard 2006.
- 57 Carlsson & Rosén 1980, s. 248, 297–299, 305, 309, 315–318, 338–345. För debatten om riksdagen i offentlig press, se Edgren 2005, s. 78–80, 135–137, 185–190, 264–271.
- 58 Bo Rothstein, "Anti-corruption. The Indirect 'Big Bang' Approach", *Review of International Political Economy* 2011:2; Jan Teorell & Bo Rothstein, "Getting to Sweden. Part I. War and Malfeasance, 1720–1850", *Scandinavian Political Studies* 2015:3; Bo Rothstein & Jan Teorell, "Getting to Sweden. Part II. Breaking with Corruption in the Nineteenth Century", *Scandinavian Political Studies* 2015:3.
- 59 Rolf Adamson, *Reformivriga tidningar och svårflörtad överhet. Stockholmspressen och den högre förvaltningen under 1820-talet*, Stockholm 2014.
- 60 Se Nils Erik Villstrand, "Goda lagar i 'elak' förvaltning. Ämbetsmän och korruption i ljuset av en svensk förordning 1766", *Historisk Tidskrift för Finland* (kommande) och refererad forskning.

undantagen, inte besatt problemformulerings- eller initiativrätt. Ständerna sammankallades av kungen för att diskutera dennes propositioner och i utbyte lägga fram framför allt lokalt förankrade klagomål. Kungen spelade omtänksam och lyssnande husbonde som åtgärdade en sönderfallande väg här, sänkte skjutsningsplikten där, och i utbyte mot dessa lokala eftergifter fick legitimitet för sin övergripande krigs- och skattepolitik. Med andra ord kan man föreställa sig att det riksdagsledamöterna berättade om hemma inte var hur förträfflig riksdagen var utan istället vilken förträfflig kung som satt på tronen.

Dessutom präglades riksdagen av misstro mellan framför allt bondeståndet och adeln. Som Johan Holm påpekat ville bönderna under Gustav II Adolf verkligen undvika en utvidgning av adelsprivilegierna, och som vi såg 1680, 1772 och 1789 kunde kungen spela på missämja och misstänksamhet mellan ständerna.⁶¹ Dessutom var bondeståndet inte jämställt med de andra. Sett i det sammanhanget vore det inte konstigt om bönderna fann riksdagen mindre legitim, rentav illegitim i vissa fall. Skillnaden under 1800-talet skulle då kunna ha varit en minskad misstänksamhet mellan ständerna och att riksdagen framför allt legitimerade ständerna. Att bönderna fick igenom flera reformer de länge eftersträvat kan också ha minskat misstron.

En sjätte förklaring kan vara att den tidigmoderna riksdagen inte ansågs essentiell utan som en av flera politiska arenor och kanaler. Som noterat i början av artikeln framhåller Österberg och Stråth förvisso riksdagen som en förklaring till Sveriges moderna demokrati, men också att riksdagen utgjorde en av ett helt knippe kanaler. Häradsting, sockenstämmor, länsstyrelser och suppliker utgjorde andra kanaler och med god anledning då politiken under 1700-talet, åtminstone sett till bönderna och borgarna, var lokalt och korporativt förankrad.⁶² Enligt Peter Aronsson hade bönderna "inte enbart, eller kanske ens främst, riksdagen som sin plattform. Alternativet var inte heller endast uppror. Det fanns en rad andra sätt för de olika bondeintressena att komma till tals och möta andra viljor i samhället."⁶³

Det går förvisso att hitta belägg för att riksdagen värderades högt även av bönderna. Åtminstone verkar frihetstidens bondestånd ha tyckt att det var viktigt att få in ärenden i riksdagen och att säkra rätten att få fortsätta göra så i framtiden.⁶⁴ Samtidigt betyder inte användandet av en viss kanal

61 Holm 2003; Holm 2005; Holm 2007.

62 Nils Herlitz, "De svenska städernas privilegier", *Svenska stadsförbundets tidskrift* 1920:6; Lindblad 1953, s. 25–52; Claréus 2002.

63 Peter Aronsson, "Bondeidentitet i förändring. Från bonde till hemmansägare – från hushållsideologi till upplysning", i *Bondens självbild och natursyn*, Bo Larsson (red.), Stockholm 1994, s. 15–16.

64 Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till stats-*

att man automatiskt finner den legitim i sig. Forskning om moderna petitioner visar att inte ens framgångsrika petitioner nödvändigtvis ökar det politiska systemets legitimitet. Samtidigt kan avvisade petitioner generera ökad legitimitet om avsändarna finner processen rättvis. Till detta kan också läggas folks förutfattade meningar och mentaliteter.⁶⁵

Riksdagens position under frihetstiden överskuggade dessutom inte andra kanalers betydelse. Ett talande exempel är bondeståndets utkast till privilegier från riksdagen 1771/72. Utkastet innehöll en paragraf om rätten att gå till kungs:

Ett dygdigt, ärbart och uprigtigt förhållande mot alla människor gifwer ej mindre hwar och en af de trenne rikets odalstånd än alla Kgl. M:ts trogne undersåtare i gemen obehindradt tilträde til Kgl. Maj:ts person samt fri tillgång till Dess kongl. thron i deras åliggande angelägenheter, sollicitationsplacaterna dock likmätigt. Kongl. Maj:t försäkrar hwar ock en nådeligen derom och at wilja alla Dess trogne undersåtare på ett huldt och faderligt sätt med nåd och rättwisa i det goda styrka. Kongl. Maj:t förväntar det ock med säkerhet af alla Dess ämbets- och tjenstemän, och at de ej allenast handhafwa hwar och en wid detta Kongl. Maj:ts nådiga privilegium utan ock wid alle andre dem i förordningar och resolutioner gifne förmoner och rättigheter samt at de i öfrigt så föregå folket i alla orter och landsändar, at det må beständigt upmuntras til gudsfruktan, flit, arbetsamhet och sedlig lefnad⁶⁶

Trots 50 år av regelbundna riksdagar var det fortfarande viktigt för bönderna att kunna överrätta suppliker till kungen. Och de bedömde det inte bara viktigt för dem utan för riket i gemen. Riksdagen hade alltså inte överskuggat kungamaktens legitimitet och konungens roll som en rättvis övervakare av folkets bästa. Möjligen var det så att dessa andra kanaler, som till exempel supplikerna, började anses mindre ändamålsenliga eller legitima än riksdagen under 1800-talet jämfört med 1700-talet. I så fall skulle 1800-talet vara det århundrade då riksdagen verkligen befäste sin ställning i den politiska kulturen.

hvälfningen 1772, del 4, Stockholm 1899, s. 147–48; Bäck 1984, s. 281–284; Almbjär 2016, s. 84, 88, 118; Almbjär 2020, s. 17–18.

65 Se till exempel Douglas Madsen, "Political Self-Efficacy Tested", *The American Political Science Review* 1987:2; Christopher Carman, "The Process is the Reality. Perceptions of Procedural Fairness and Participatory Democracy", *Political Studies* 2010:4; Catherine Bochel, "Petitions. Different Dimensions of Voice and Influence in the Scottish Parliament and the National Assembly for Wales", *Social Policy & Administration* 2012:2.

66 "Project till bondeståndets privilegier" § 23, Bondeståndets tryckta riksdagsprotokoll 12, s. 603.

En sjunde förklaring är att synen på bönderna förändrades. Bönderna och allmogen utgjorde ett orosmoment under den tidigmoderna epoken som när som helst kunde ställa till med upplopp eller regelrätta uppror.⁶⁷ Bönderna genomgick dock en socioekonomisk förvandling under framför allt 1700- och 1800-talen. Denna utveckling hade enligt Mats Hallenberg och Johan Holm påbörjats redan under 1600-talet då staten exkluderade de obesuttna på landsbygden ur den politiska interaktionen. Från och med då blev skatte- och kronobönderna landsbygdens representanter i kronans ögon.⁶⁸ Skillnaden mellan bondeståndet och dess väljare och de obesuttna hade på 1800-talet skärpts ytterligare, så till den grad att det är svårt att säga att bondeståndet representerade samma socialgrupp på 1800-talet som det gjort på 1600-talet. Dessutom var det under 1800-talet andra grupper än bönder – som arbetare – som orsakade oroligheter. Detta kan inte underskattas.⁶⁹

Landsbygdens fortsatta ekonomiska stratifiering, befolkningsökningen hos de obesuttna, och att andra grupper blev identifierade som orosmakare, förändrade bondeståndets relativa sociala position. Dess medlemmar antog dessutom en tämligen paternalistisk attityd gentemot de obesuttna.⁷⁰ Enligt Jan Christensen eftersträvade 1800-talets bondestånd en representationsreform som skulle säkra hemmansägarnas inflytande och som skulle möjliggöra bondeståndets eftersträvade skattepolitik. Att släppa in lägre grupper stod absolut inte på agendan. På så sätt går det att finna stöd för Göran B. Nilssons tes om ”den samhällsbevarande representationsreformen”

67 Se till exempel Miriam Rönnqvist, ”Fighting Fires and Weathering Storms. Fear of Peasant Revolt and Communication of Revolts in Early Modern Sweden”, *Revue d'Histoire Nordique* 2014:1; Miriam Rönnqvist, ”Smittande oro? *Revoltenerfabrung* som katalysator för den svenska överhetens retorik och taktik i mötet med uppror underifrån under 1600-talet”, i *Eneveldet før undergangen. Politisk kultur i Norge 1660–1814*, Trond Bjerkås & Knut Dørum (red.), Oslo 2017.

68 Hallenberg & Holm 2016, s. 265–268.

69 Mats Berglund, *Massans röst. Upplopp och gatubråk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm 2009; *Det stora elefantupploppet och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800-tal*, Andrés Brink Pinto & Magnus Olofsson (red.), Lund 2011; Nils Erik Villstrand, ”Monolog eller dialog? Den tidigmoderna svenska staten i möte med sina undersåtar”, *Historisk Tidskrift för Finland* 2017:3, s. 476–479.

70 Carlsson & Eskeröd 1956, s. 285–291; Carolina Uppenbergs, ”Masters Writing the Rules. How Peasant Farmer MPs in the Swedish Estate Diet Understood Servants' Labour and the Labour Laws, 1823–1863”, *Agricultural History Review* 2020:2. Se även Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre Smålandssocknar, 1680–1850*, Lund 1992, 202–206, 221–236. För bondeståndets syn på vilka grupper som var bönder och vilka som inte var det, se exempelvis Ragnar Olsson, *Bondeståndet under den tidigare frihetstiden. Val, organisation och arbetssätt*, Lund 1926, s. 46–60; Ragnar Olsson, *Riksdagsmannavalet till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740–1772)*, Lund 1948, s. 91–112.

hos bönderna också. Man gick med på De Geers reformförslag eftersom rösträtten skulle begränsas på ett sätt som gynnade just hemmansägarna.⁷¹ Bondeståndet kom att utgöra en på landsbygden boende medelklass med allt vad det innebär i form av konsumtion, social ambition och attityd till det omgivande samhället. Deras produktion var allt oftare kommersiellt orienterad.⁷² Om böndernas socioekonomiska uppåtstigande, i kontrast till andra grupper som orsakade upplopp och oro, också påverkade de andra ständernas syn på böndernas pålitlighet skulle det kunna förklara riksdagens ökade legitimitet. Från att ha setts som en belastning sågs bönderna som en besutten jämlike.

En sista möjlig förklaring som jag vill ta upp här är riksdagens arbetsformer och byråkratisering. I ett annat sammanhang har jag framhåvt hur frihetstidens bondestånd kraftigt expanderade sin byråkratiska apparat. Vid frihetstidens början hade man en sekreterare och alla handlingar förvarades i en kista, mot slutet av frihetstiden basade sekreteraren över ett kansli på 13 personer och ett välstrukturerat arkiv.⁷³ Vi vet inte om de andra ständerna genomgick samma byråkratisering, eller om den fortsatte under 1800-talet. Om detta var en allmän process som präglade hela riksdagen torde den rimligen ha ökat möjligheterna för riksdagsledamöterna att driva sin politik och bli värdiga motståndare till kungamakten. Ett sådant skifte som gjorde riksdagen till en mer effektiv apparat skulle också ha kunnat öka riksdagens legitimitet. Samtidigt vet vi att 1800-talets ständsriksdag uppfattades som långsam, precis som dess frihetstida föregångare.

Slutsatser för fortsatt forskning

Syftet med den här texten har varit att problematisera riksdagens roll i Sveriges politiska utveckling, cirka 1600–1900. Jag har tagit ett samlat grepp om riksdagens förhållande till kungamakten från och med Gustav II Adolfs regeringsperiod till och med ständsriksdagens avskaffande 1866. Jag menar att dessa perioder ska analyseras tillsammans, då mycket av det tidigmoderna politiska ramverket levde kvar i 1800-talets ständsriksdag. Jag

71 Carlsson & Eskeröd 1956, s. 300–301; Christensen 1997, s. 315–323; Jan Christensen, "Radikalism som strategi. Bondepolitik vid 1800-talets mitt", *Historisk tidskrift* 2006:4. För Göran B. Nilssons tes, se Göran B. Nilsson, "Den samhällsbevarande representationsformen", *Scandia* 1969:2.

72 Christer Winberg, "Population Growth and Proletarianization. The Transformation of Social Structures in Rural Sweden During the Agrarian Revolution", i *Chance and Change. Social and Economic Studies in Historical Demography in the Baltic Area*, David Gaunt, Hans Johansen & Sune Åkerman (red.), Odense 1978; Lars Magnusson, *An Economic History of Sweden*, London 2000, kap. 1–2; Carlsson 2016.

73 Almbjär 2016, s. 22–24.

har lagt extra fokus på bondeståndet eftersom dess medverkan i riksdagen genererat uppmärksamhet i tidigare forskning och dessutom föranlett hypoteser om långa linjer som sträcker sig från den tidigmoderna riksdagen till svenska moderna demokratiska fenomen som allmän rösträtt och den svenska modellen.

Det som framträder ur en sådan översiktlig analys är att den tidigmoderna riksdagen ofta misslyckades med att hindra kungar från att drastiskt minska dess inflytande, till och med i praktiken avskaffa riksdagen. Andra gånger var riksdagsledamöterna passiva eller till och med aktiva medhjälpare i utbyte mot vinster i enskilda frågor. Även under perioder av starkt riksdagsinflytande verkar riksdagens legitimitet hos folket och hos de egna riksdagsfullmäktige varit osäker. Det är minst sagt knepigt att förklara viktiga drag i modern svensk demokrati med den svenska riksdagens långvariga existens då dess inflytande återkommande ströps. Varken Gustav II Adolf, Karl XI eller Gustav III behövde utkämpa inbördeskrig eller avrätta rivaler för att kväsa riksdagen. Samtidigt förblev andra kanaler som sockenstämmor, häradsting och suppliker öppna. Med detta sagt vill jag inte påstå att riksdagen inte värdesattes av ständerna eller att ståndsriksdagen i sig var illegitim. Tvärtom återuppstod riksdagen trots allt gång efter gång och avskaffades aldrig även om den emellanåt levde farligt. Men eftersom det dröjde till 1800-talet innan riksdagens position stabiliserades och dess legitimitet stärktes, stöter vi här på problem kring hur ska vi förstå riksdagens roll i 1600-, 1700- och 1800-talens politiska kultur. Detta är den viktigaste slutsatsen att ta fasta på enligt min mening.

Just därför kan perioden 1809–1866 hjälpa oss att förstå den tidigmoderna epokens återkommande skiften mellan stark riksdag och stark kungamakt. Eftersom det fanns stora likheter i det politiska ramverket om man jämför 1800-talens ståndsriksdag med 1600- och 1700-talens, är det intressant att se varför utvecklingen blev annorlunda under ståndsriksdagens slutskede. Vilka variabler förändrades och vilka förändringar var betydelsefulla? Pratar vi om ett Big Bang eller om gradvis förändring som påbörjats på åtminstone 1700-talet? Ovan har jag listat några möjliga förklaringar, här följer ett par forskningsförslag.

Ett sätt att studera riksdagens relativa betydelse kontra andra arenor och kanaler är att studera den inbördes relationen mellan kanaler riktade till centralmakten: suppliker, besvär, motioner och petitioner. Varför övertog riksdagen och 1800-talens motionsrätt den roll som besvär och suppliker till Kungl. Maj:t och riksdag haft tidigare? Och vilken kanal ersatte den tidigmoderna epokens kommissioner som kompletterade de redan etablerade

kanalerna vid svåra samhällspåfrestningar?⁷⁴ Det finns serier av besvär, besvärskarier och supplikkar bevarade från 1700-talet och framåt, i viss mån från 1600-talet också. Besvären lämnades in till Kungl. Maj:t vid varje riksdag, under frihetstiden antingen till riksdagen eller till Kungl. Maj:t, och de har förvisso studerats men sällan systematiskt och epoköverskridande, i synnerhet inte i en studie som sträcker sig över sekelskiftet 1800.⁷⁵ En studie av övergången från tidigmodern tid till 1800-talet skulle dessutom fånga effekten av införandet av ombudsmannaämbetet, liksom nymodigheten att lämna in petitioner med tusentals signaturer.⁷⁶

Det finns likaså studier av suppliker inlämnade till Kungl. Maj:t och riksdagen men även här saknas studier som är epoköverskridande och som specifikt studerar deras relation till övriga kanaler.⁷⁷ Antalet studier av suppliker under 1800-talet är försvinnande få.⁷⁸ Samtidigt utgjorde supplikerna en i teorin ytterst inkluderande kanal som sträckte sig hela vägen till kungen och som till skillnad från riksdagarna stod öppen året runt och även under perioder då riksdagarna inte sammankallades eller åtnjöt en svag position. Även om kungarna reglerade supplikerna med sollicitantsplakat och stämpelavgifter existerade en livaktig interaktion i kanalen.⁷⁹

Som Harald Gustafsson och Börje Harnesk vidare noterat var det via

74 Marie Lennersand, *Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730*, Uppsala 1999.

75 Se till exempel Wittrock 1948; Lindblad 1953; Bäck 1984; Holm 2005; Holm 2007; Jan Samuelson, "Efter vårt enfaldiga förstånd". Den åländska allmogens riksdagsbesvär under karolinsk tid", i *Från legofolk till stadsfolk. Festskrift till Börje Harnesk*, Erik Nydahl & Magnus Perlestam (red.), Härnösand 2012; Almbjär 2016; Mikko Hiljanen, "Det finska prästerskapets roll i allmogens klagomål till kungs under Vasatiden (cirka 1550–1610-talet)", *Historisk Tidskrift för Finland* 2018:4. Det internordiska projektet Centralmakt och lokalsamhälle har också använt sig av besvär, se sammanfattningen av projektet i Gustafsson 1994.

76 Om ombudsmannaämbetet, se Nils Alexanderson & Gunnar Hesselén, *Justitieombudsmannen. Militieombudsmannen. Tryckfrihetskommittén*, Stockholm 1935; Alfred Bexelius, "JO-ämbetet 150 år", *Svensk Juristtidning* 1960; Hans-Gunnar Axberger, "Justitieombudsmannen, tryckfriheten och maktindelningen", i *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), Stockholm 2009. Om petitionerna, se Christensen 1997, s. 121–125, 353–358; Harvard 2006, s. 105–112.

77 Se Almbjär 2016, kap. 1 och där anförd forskning.

78 Se Ann Grönhammar, "Folkets böner till kungen", i *Brödräfolkens väl. Unionen 1814–1905*, Livrustkammaren & Maihaugen (red.), Stockholm 2005; Elin Hinnemo, *Inför högsta instans. Samspelet mellan kvinnors handlingsutrymme och rättslig reglering i Justitierevisionen 1760–1860*, Uppsala 2016; Almbjär 2016, s. 238–239; Jezzica Israelsson, "Supplikmål till länsstyrelsen", i *Fantastiska verb. Hur man fångar uppgifter om kön och arbete, Västmanland 1720–1880*, Jonas Lindström (red.), Uppsala 2020.

79 Almbjär 2016, s. 47; Linda Oja, *Kärt besvär. Vägledning till supplikmaterial i myndighetsarkiven*, Uppsala 2020, s. 36, 39–43.

denna typ av administrativa och juridiska kanaler som befolkningen i andra stater gjorde sin röst hörd under den tidigmoderna epoken.⁸⁰ I en parallell till Österbergs fredliga interaktionstes har den schweiziska historikern Andreas Würigler till och med lanserat idén om att människors möjlighet att supplikera myndigheterna kan förklara avsaknaden av bonderevolter efter 1525 i det tyskromerska furstendömet Hessen-Kassel.⁸¹ I ett svenskt modernt perspektiv verkar det kanske klokt att studera riksdagen eller sockenstämman som fördemokratiska kanaler, vi känner till deras moderna motsvarigheter, men bondeståndets omsorg om att få gå till kungs visar att administrativa kanaler till centralmakten värderades lika högt.

Framför allt när det gäller bondeståndet tror jag att en jämförande studie av kanaler mellan centralmakten och samhället kommer göra mycket för att öka vår förståelse av riksdagens stärkta position under 1800-talet. Som jag argumenterat för här verkar bönderna förut ha haft en minst sagt ambivalent inställning till riksdagens legitimitet kontra kungamakten. Därefter verkar de ha börjat värdesätta riksdagens inflytande högre. En studie av deras användande av centralmaktens kommunikationskanaler skulle förklara varför, även om man måste ta hänsyn till böndernas och andra gruppers opportunistiska tendens att använda alla möjliga kanaler samtidigt för att klaga och överklaga.⁸²

Jag tror också det vore mödan värt att studera relationen mellan ständerna i riksdagen under 1700- och 1800-talen. Ett sätt att göra detta är att studera om och i så fall när synen på bönderna som det enfaldiga, opålitliga, ja kanske till och med farliga ståndet förändrades. Rimligen skulle en förändrad syn på bönderna generellt och på riksdagsbönderna specifikt

80 Harnesk 2002, s. 84–85; Harald Gustafsson, *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*, Göteborg 2010, s. 151–57.

81 Andreas Würigler, "Desideria und Landesordnungen. Kommunalen und landständischer Einfluß auf die fürstliche Gesetzgebung in Hessen-Kassel 1650–1800", *Historische Zeitschrift* 1998, Beihefte 25, s. 203.

82 Se till exempel Herlitz 1920, s. 294; Birgitta Ericsson, "Central Power and the Local Right to Dispose over the Forest Common in Eighteenth-Century Sweden. A Micro-Study of the Decision-Making Process During Sweden's Age of Freedom", *Scandinavian Journal of History* 1980:5; Birgitta Ericsson, "Från fällande dom till kunglig nåd. Ett mål om olaga svedjande i Jösse härad på 1740-talet", *Historisk tidskrift* 1986:1; Anne-Marie Fällström & Ilkka Mäntylä, "Stadsadministrationen i Sverige-Finland under Frihetstiden", i *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*, Birgitta Ericsson (red.), Oslo 1982, s. 261–268; Gustafsson 1994, s. 77, 105–134; Nils Erik Villstrand, "Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur", i *Att komma till tals*, Peter Danielsson, Håkan Nordmark, & Jan Samuelson (red.), Växjö 1999; Pär Frohner, "Kronan, individen och lokalsamhället. Förvaltningen som forum för konflikthantering i Sverige 1600–1800", i *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*, Börje Harnesk & Marja Taussi Sjöberg (red.), Stockholm 2001.

ha bidragit till en ökad tillit och sämja inom riksdagen. Likaså torde en ökad acceptans av bönderna som jämlikar ha ökat böndernas acceptans av riksdagen som politisk arena. Jakob Starlander (tidigare Håkansson) har gjort en intressant studie om övriga riksdagsledamöters syn på bönderna kopplad till frågor som till exempel böndernas medverkan i det sekreta utskottet eller alkoholbruk.⁸³ En större studie om hur de andra ständerna pratade om bondeståndet i riksdagen utifrån vissa återkommande och epoköverskridande frågor skulle tydligt framhäva eventuella förändringar i de övriga ständernas attityd gentemot bönderna.

Oavsett är det angeläget att titta närmre på ståndsriksdagen under 1800-talet för att förstå de förändringar som ägde rum då. Det var ett skifte som inte enbart kan förklaras med kampen mellan 1800-talsideologier som liberalism och konservatism. Ståndsriksdagens sista epok erbjöd inte dåtidens aktörer helt nya och moderna politiska förutsättningar. I den mån riksdagsmännen i 1800-talets ståndsriksdag grundlade den moderna eran gjorde de det utifrån tidigmoderna strukturer. Men trots detta uppnådde riksdagen tillräcklig legitimitet för att sätta stopp för den tidigmoderna pendelrörelsen mellan stark kungamakt och stark riksdag. 1800-talet innebar inte ett genombrott för folkligt inflytande på riksdagspolitik, men likväl ägde ett genombrott för riksdagen rum. Om vi i dagens svenska samhälle vill förstå ifrågasättandet av liberal demokrati och representativa, demokratiskt valda, församlingar är det rimligt att vända sig till den tidsperiod då riksdagen verkligen etablerades som en huvudsaklig central arena i den politiska kulturen.

83 Jakob Håkansson, "The Peasant Imagined. Social Imaginary and Social Order in Eighteenth and Early Nineteenth Century Sweden", masteruppsats, Uppsala 2017.

Summary

Trying to Find the Roots of Democracy: The Riksdag and the King, 1611–1866

The aim of this text is to problematize the role of the Riksdag in Swedish political history, circa 1600–1900, and its contribution to modern phenomena such as democracy and universal suffrage. First, the Riksdag representatives on several occasions strengthened the monarchy at the expense of the Riksdag and exchanged long-term institutional influence for gains regarding particular issues. At other times, they were noticeably passive and unable to restrain the monarchy. The Riksdag's merits as a bastion for popular representation are questionable, and one might argue that between 1611 and 1809, the Riksdag was in a weak position vis-à-vis the king for 94 years (i.e., for almost half this period). However, this changed between 1809 and 1866, despite several similarities in the political framework, as well as political conditions for another shift to a strong monarchy and a weak or disbanded Riksdag. The last period of the old order of the four estates is thus key if we want to understand why the Riksdag finally achieved a strong position among other Swedish political arenas. This issue not only concerns historians, but also people interested in how and why representative assemblies become equally or more legitimate than authoritarian alternatives. As we live in a period in which democratic institutions and values are being questioned, it is important that we understand how they came to be embraced in the first place.

Keywords: Riksdag, peasantry, democratic development, Swedish monarchy, early modern period, nineteenth century